

**ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ
ЛИТЕРАТУРВЕДЕНИЕ
LITERARY CRITICISM**

UOT 82

**XVIII ƏSR İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA SOSIAL-SİYASİ SATİRA
(CONATAN SVİFTİN YARADICILIĞI FONUNDA)****Ülviyyə Səfər qızı Səfərova**

Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində

Sumqayıt Dövlət Texniki Kollecinin müəllimi

ORCID: 0009-0002-7166-1044**E-mail:** elnur_seferov@inbox.ru*Açar sözlər:* İngilis ədəbiyyatı, XVIII əsr, Conatan Svift, satira, həcv*Key words:* English literature, the 18th century, Jonathan Swift, satire, lampoon*Ключевые слова:* английская литература, XVIII век, Джонатан Свифт, сатира, памфлет

Şair, yazıçı, eyni zamanda siyasətçi Conatan Svift 1667-ci ildə İrlandiyada ingilis əslilli ailədə dünyaya göz açmışdır. İngilis ədəbiyyatının ən məşhur həcv ustalarından biri kimi tanınan Svift din adamı olmasına rəğmən həyatı boyunca fəlsəfə ilə maraqlanmış, siyasi mövzularda onu narahat edən məsələlərlə bağlı satira və həcvlər qələmə almışdır. Mövcud hakimiyyətin təzyiqi nəticəsində azadlığı məhdudlaşdırılmış cəmiyyətin müdafiəsinə qalxmaq, insan hüquqlarının pozulmasına qarşı çıxmaq Conatan Svift yaradıcılığının əsas qayəsi kimi təzahür edir. Xüsusilə, publisistikasında yazıçı cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında dövlətin rolunu işıqlandırmağı qarşısına məqsəd qoymuş, kilsənin bu istiqamətdəki fəaliyyətini açıqlamağa çalışmışdır. Bu mövzu və məzmununda yazdığı əsərlərə Sviftin pamflet və esseləri, xatirə və qeydləri, moizə və məktubları aid edilə bilər. Şairin İrlandiya və İngiltərə ədəbiyyatına verdiyi töhfə göz önündədir. Lakin onun dünya ədəbiyyatına və onun nümayəndələrinə təsiri də danılmazdır. Özündən sonra böyük bir iz qoymuş bu yazarın Ç.Dikens, C.Trumbull, N.Vebster kimi Amerika ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığına da mühüm təsiri olmuşdur.

Conatan Sviftin çox keşməkeşli və çətin bir həyat hekayəsi var. Atasını hələ dünyaya gəlmədən öncə itirən körpə ana sevgisindən və nəvazişindən də məhrum böyümüşdür. Həyat yoldaşının vaxtsız dünyadan köçməsindən sonra anası Abigeil Erick kiçik oğlu Conatanı əmisinin himayəsinə verərək şəhəri tərk edir.

Conatan Sviftin gələcək həyatı, təhsili və dünyagörüşünün formalaşmasında dövrünün mühüm dövlət adamı Viliyam Templenin xidmətləri danılmazdır. [3] 22 yaşında Trinitı Kolleci bitirən və İngiltərəyə dönmək yazıçı Viliyam Templenin evində onun şəxsi katibi vəzifəsinə təyin olunur. Bu işi və əlaqələri sayəsində Svift dövrünün bir sıra elm və mədəniyyət xadimləri ilə tanışlığa nail olur. Peşəkar inkişaf və karyera perspektivlərini genişləndirmək üçün sənədlərini Oksford Universitetinə təqdim edir və təhsilinin burada davam etdirir. Kimsədən maddi baxımdan asılı olmamaq üçün təhsilini tamamlayan gənc 1694-cü ildə İngilis kilsəsinə din adamı kimi daxil olur. Burada çalışdığı zamanlarda müşahidə etdiyi “dindar”, “mədəni” göstərişlər bir çox hallarda saxtakarlıq nümunəsi təəssüratı bağışlayır. Müəllif təəssüf hissilə göstərir ki, cəmiyyətdə çox vaxt boş sözlər və saxta davranışlar real həyat hadisələrindən üstün tutulur.

Conatan Sviftə görə dinin mahiyyəti saf və təmizdir, lakin insanlar bir çox hallarda onu öz şəxsi maraqları naminə təhrif edirlər.

Yazıcının 1704-cü ildə çap etdirdiyi “Çəllək nağılı” adlı hekayə dini və sosial qurumlara ünvanlanmış açıq-aşkar tənqiddir. Əsərdə müəllif dinin müxtəlif qollara, məzhəblərə ayrılmasını, “əsas dini təlimlərdən uzaqlaşma”nın fəsadları, dini ehkamların insanlar tərəfindən öz şəxsi məqsədlərinə uyğun dəyişdirilməsinə qarşı çıxmışdır. “Çəllək nağılı”nın əsas obrazları olan üç qardaşın hər biri (Piter, Martin və Cek) ayrı-ayrılıqda xristianlığın müxtəlif qollarını simvolizə edir. Böyük qardaş Piter xristianlığın katoliklik qolunu, ortancıl Cek protestantlığı, kiçik Martin isə anqlikanlığı təbliğ edir. Müəllif bu üç obraz vasitəsilə fanatizmi dinə və əqlə qarşı qoyur. Müəllifə görə cəmiyyətin nicatı yalnız tənqidi düşüncə və rəşadətli davranışlardır. Təəssüf ki, cəmiyyətdə boş və gurultulu sözlər çox zaman real məzmun və davranışlardan üstün tutulur. Hekayənin məhz “Çəllək nağılı” adlandırılmasının səbəbi də budur. Çəllək içi boş, lakin yüksək səs çıxarmağa qadir olanların ümumiləşmiş obrazıdır.

Conatan Svift ömrünün sonlarına qədər İrlandiyanın sosial və siyasi məsələləri ilə maraqlanmış, özünün yazıları ilə İrlandiyada böyük oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. Bir birinin ardınca qələmə alınmış “Mahudçunun məktubları” (1724), və “Qulliverin səyahəti” (1726) əsərləri onu kəskin qələm sahibi kimi daha da məşhurlaşdırır.

“Mahudçunun məktubları” ədəbi nümunədən daha çox siyasi mübarizənin rəmzi hesab edilə bilər. Əsər XVIII əsrin 20-ci illərində İrlandiyada iqtisadi vəziyyətin ağırlaşması ilə müşahidə oluna biləcək pulların dövrüyə buraxılması ərəfəsində qələmə alınmışdır. Əsər ilk zamanlarda gizli imza ilə yayılsa da, qısa müddətdə xalq kütlələri arasında məşhurluq qazandı. Conatan Svift məktubların ona məxsusluğunu dana bilmədi. Bu hadisədən sonra irland xalqının yazıçıya etimadı və rəğbəti daha da artdı. İngilis hökuməti əsarət altındakı xalqı oyadan bu qəhrəmana qarşı səfərbər olmağa qərar verdi. Lakin, İrlandiyadakı ingilis canişinindən gələn “Svifti həbs etmək üçün 10 min əsgər lazımdır” məzmunlu məktubu onları geri çəkilməyə vadar etdi. Xalq öz qəhrəmanını müdafiə etmək üçün yazıcının evinin ətrafında gecə-gündüz mühafizə dəstəsi təşkil etmişdi.

Conatan Svifti qələm ustası olaraq dünyaya tanıdan əsərlərindən biri də “Qulliverin səyahəti” romanıdır. Dörd cildə ibarət romanın ilk iki cildi 1726-cı ildə işıq üzünə görünür. Bir ildən sonra isə sonrakı iki cildi nəşr olunur. Əsərin ilkin versiyası “Dörd hissədə dünyanın bir neçə ucqar ölkəsinə səyahət: öncə cərrah, sonra isə bir neçə gəmi kapitanı olan Lemyuel Qulliverin xatirələri” adlanırdı. İlk dəfə Londonda nəşr olunan bu roman Conatan Sviftin digər əsərləri kimi anonim idi. Lakin əsərin üslubundan, yazı tərzindən müəllifin kimliyi bir çoxlarına məlum idi. Əsər ilk çap variantında senzura səbəbindən müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Əsərin məzmunu ilə yaxından tanış olan Volter əldə etdiyi bir neçə nüsxəni Fransaya göndərir. 1727-ci ildə “Qulliverin səyahəti” fransız dilinə tərcümə edilir. Bu tərcümənin ərsəyə gəlməsində yazıçı Abbe Pier Desfontainesin rolu xüsusi vurğulanmalıdır. Lakin, təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, yazıçı-tərcüməçi əsəri fransız xalqının ədəbi zövqünə uyğun şəkildə dəyişdirərək tərcümə etmişdir. Sonradan digər Avropa dillərinə tərcümə romanın orijinalından deyil, Abbe Pier Desfontainesin fransız dilinə tərcümə etdiyi variantdan olmuşdur. Əsərin orijinalı isə ilk dəfə 1922-ci ildə işıq üzünə görmüşdür.

Əsərin çoxşaxəli macəra süjeti özündə fantaziya, utopiya və satira elementlərini birləşdirir. Müəllifin çatdırmaq istədiyi fikirlərdə alleqoriyaya müraciəti əbəs deyildi. O, dövründə baş

verən hadisələrə satirik münasibət bildirmək üçün bu üsula müraciət etməyi məqbul hesab etmişdi. Romanın birinci cildi - gəmi cərrahı Lemyuel Qulliverin Liliputlar ölkəsində sərgüzəştlərindən bəhs edir və Sviftin cəmiyyətdə müşahidə etdiyi təkəbbürlü, xudbin və qorxaq insanların, eyni zamanda xristianlığı içindən ikiyə bölən katolikliyi və protestantlığı qarşı-qarşıya qoyanların tənqidinə həsr olunmuşdur. “Bir-birilə düşmənlik edən ingilis siyasi partiyaları – hündürdaban tərəfdarları və alçaqdaban tərəfdarları, ingilislərin tori və viqlər partiyalarına bənzəyir; yumurtanın iti ucu və küt ucu tərəfdarları məzhəbləri isə, yumurtanı hansı başından sındırmaq barədə qəti qərara gələ bilmirlər ki, bu da o zamanın dini mübahisələrinin satirik tənqididir”. [1, s.5]

Burada qarşı qarşıya dayanan tərəflərin mənasız və məzmunşuz mübahisələri fonunda müəllif o zaman baş nazir vəzifəsində çalışan Robert Uolpol və kral I Georqu tənqid etmişdir. Əsərin ilk versiyasında hakim siniflərə məxsus bu adları nəşriyyat əsərdən silərək çapa vermişdir.

Müəllifin dövrünün siyasi-ictimai münasibətlərinə tənqidi münasibəti romanın hər fəslində açıq-aşkar duyulur. Əsərin ikinci hissəsində müəllif Nəhənglər ölkəsinə düşmüş Qulliverin faciəsi fonunda İngiltərənin o zamankı dövlət quruluşunu tənqid edir. Roman qəhrəmanının Nəhənglər ölkəsinin hökmdarı ilə söhbətində İngiltərənin idarəetmə sistemi, qanun və adətlərinə müəllifin tənqidi mövqeyi açıq-aşkar duyulur. “Qulliverin Nəhənglər ölkəsinə səyahəti” əsərin digər hissələrindən daha açıq tənqidi ilə diqqəti cəlb edir. Svift qəhrəmanlarının dili ilə İngiltərədə parlament quruluşunu, irisi yolla hakimiyyətin ötürülməsini, məhkəmələrdəki süründürməçiliyi tənqid etmişdir.

Nəhənglər ölkəsinə tərk edən Qulliver biri-birinin ardınca müxtəlif sirli ölkələrə səyahət edir. Hər bir ölkə müəllifin cəmiyyət və onun idarə edilməsi haqqındakı fikirlərini ifadə etməsinə geniş imkanlar yaradır. Üzən ada – Laputiya o, adanın mötəbər dairələrinin riyaziyyat və musiqiyə xüsusi maraq göstərdiyinin şahidi olur. Burada yalnız sadə xalqın nümayəndələri və qadınlarla həmsöhbət olmaq mümkün idi. Laputiya adasını tərk edən qəhrəmanını bu dəfə müəllif Laqadodakı Böyük Akademiyanın qonağı qismində təsvir edir. Bu elə bir akademiya ki, burada aparılan tədqiqatların heç biri sonlanmamış, cəmiyyətə fayda verməmişdir. Əksinə, bu tədqiqatların aparılması ilə məşğul olanlar abstrakt nəzəriyyələrə qapıldığı üçün ölkə acınacaqlı vəziyyətə gəlmişdir. Müəllifin məqsədi elmə qarşı çıxmaq deyil, öz yersiz ixtiralarını “elm” adlandıraraq boş və mənasız işlərlə məşğul olan möhtəkir alimləri tənqid etmək idi: “Xeyli mübahisədən sonra onlar yekdilliklə bu qərara gəldilər ki, mən RELPLYUM SKOL-KATSdan başqa bir şey deyiləm, bunun hərfi mənası Rusus naturae (yəni təbiətin əyləncəsi) deməkdir. Bu qərar tamamilə Avropa fəlsəfəsi ruhundadır. Məlum olduğu kimi, bizim filosoflar təbiəti tədqiq edərkən rast gəldikləri bütün çətinlikləri bu əcaib, lakin az anlaşılan hadisə ilə izah edirlər. Şübhəsiz ki, bəşəriyyət zəkasının böyük tərəqqisi bununla izah edilir”. [1, s.146]

Romanın dördüncü cildi yorulmaz səyyahın hekayəsinin yekununu təşkil edir. Bu hissədə Svift İngiltərədə, ümumiyyətlə Avropada mənəviyyatın tənəzzülə uğradığını, siyasi arenada yalan və ikiüzlülüynün reallığa qarşı qoyulduğunu sərt tənqid edir. Müəllif Yexuların adət-ənənələrini allegorik tərzdə təsvir edərək insan cəmiyyətinin qüsurlarını ifşa etmişdir

Conatan Svift “Qulliverin səyahəti” romanı vasitəsilə XVIII əsrdə İngiltərədə mövcud olan partiya mübarizlərini, din pərdəsi altında gedən məkrli oyunları, insanın mənəvi tənəzzülə uğramasını satirik şəkildə tənqid etmişdir.

Problemin aktuallığı. XVIII əsr ingilis ədəbiyyatında sosial-siyasi satira cəmiyyətin problemlərini əks etdirən əsas vasitələrdən biri olmuşdur və bu baxımdan Sviftin yaradıcılığı bu gün də aktuallığını qoruyur. Müasir dövrdə də sosial ədalətsizlik, hakimiyyət və insan hüquqları mövzuları aktual olduğundan, Sviftin satirik yanaşmasının öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqatda Sviftin əsərləri sosial-siyasi kontekst daxilində kompleks şəkildə təhlil edilərək satiranın funksional xüsusiyyətləri yeni aspektdən araşdırılır. Eyni zamanda, onun yaradıcılığında dövlət, cəmiyyət və kilsə münasibətlərinin qarşılıqlı təsiri müasir elmi yanaşmalar əsasında yenidən qiymətləndirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Araşdırmanın nəticələri ali məktəblərdə ingilis ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslıq fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər. Həmçinin bu materiallar tələbələrdə tənqidi düşünmə və mətn təhlili bacarıqlarının inkişafına kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Conatan Svift. Qulliverin səyahəti. Bakı: Uşaq və gənclər nəşriyyatı, 1950, 423 s.
2. Dünya ədəbiyyatı incilərini bizə bəxş edənlər. Tərtib ed: L.Qəmbərova. Bakı: 2017, 43 s.
3. Conatan Svift və onun "Qulliverin səyahəti" romanı. Filologiya məsələləri / 2013, №7, s. 428-433.
4. <https://press-libfl.tilda.ws/swift>

Ü.S.Səfərova

XVIII əsr İngilis ədəbiyyatında sosial-siyasi satira (Conatan Sviftin yaradıcılığı fonunda) Xülasə

Jonathan Swift şair, yazıçı və eyni zamanda siyasətçi idi. O, 1667-ci ildə İrlandiyada ingilis mənşəli bir ailədə dünyaya gəlmişdir. İngilis ədəbiyyatının ən məşhur satiriklərindən biri kimi tanınan Svift, ruhani olmasına baxmayaraq, həyat boyu fəlsəfəyə böyük maraq göstərmiş və onu düşündürən siyasi məsələlər haqqında satirik əsərlər və tənqidi yazılar qələmə almışdır.

Hakimiyyətin təzyiqi altında azadlıqları məhdudlaşdırılmış bir cəmiyyəti müdafiə etmək və insan hüquqlarının pozulmasına qarşı çıxmaq onun yaradıcılığının əsas məqsədinə çevrilmişdir.

У.С.Сафарова

Социально-политическая сатира в английской литературе XVIII века (на материале произведений Джонатана Свифта) Резюме

Поэт, писатель и одновременно политический деятель Джонатан Свифт родился в 1667 году в Ирландии в семье английского происхождения. Известный как один из наиболее выдающихся мастеров сатиры в английской литературе, Свифт, будучи священ-

нослужителем, на протяжении всей жизни интересовался философией и писал сатирические произведения и памфлеты на политические темы, которые его беспокоили. Защита общества, свобода которого была ограничена давлением действующей власти, а также протест против нарушения прав человека стали основной задачей творчества Джонатана Свифта.

U.S.Safarova

**Social and Political Satire in 18th-Century English Literature
(Against the Background of Jonathan Swift's Works)
Summary**

The poet, writer, and also politician Jonathan Swift was born in 1667 in Ireland into a family of English origin. Known as one of the most famous satirists of English literature, Swift, despite being a clergyman, was deeply interested in philosophy throughout his life and wrote satires and lampoons on political issues that concerned him. Defending a society whose freedom had been restricted under the pressure of the ruling power and opposing the violation of human rights emerged as the main purpose of Jonathan Swift's creative activity.

Redaksiyaya daxil olub: 10.04.2026